

Egy névtani véletlenről

Megvallom – sőt meg sem kell vallanom, hiszen TAKÁTS KÁROLYNÉ összeállításából (TAKÁTS KÁROLYNÉ, Deme László munkássága 1941–1980: Nyelvészeti Dolgozatok 180. Kny. a Néprajz és Nyelvtudomány XXIV–XXV. kötetéből) nélkül is kiderül –: névtan dolgában nem sokat tettem több mint fél évszázados munkálkodásom során. A sors úgy hozta ugyan, hogy olykor-olykor közelíttem azért hozzá. Hol kutatómódszertani szempontból (A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez: MNy. 44 [1948]: 105), hol helyesírási vonatkozásai felől (Családneveink alaki sérthetlenségéről: MNy. 52 [1956]: 365; és Tulajdonnévírásunk rendszere: Helyesírási rendszerünk logikája: Nyr. 88 [1964]: 357), hol egyes típusainak grammatikai arculatát vizsgálva (Egyes helységnevtípusaink -i képzős melléknévi származékairól: MNy. 54 [1958]: 125), hol dialektológiai oldalról indulva (A névadatok feljegyzésmódjához: A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. MTA Nyelvtud. Int. 1978. 50), hol meg egy onomasztikai határkérdést boncolgatva (Névterjedelem és névtartozékok: Névtudomány és művelődéstörténet. Szerk. BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Zalaegerszeg, 1989. 282). De a mélyéig sosem értem, inkább a határt súroltam csupán.

Most sem tudom a sok évtizedes mulasztásomat jóvá tenni, s valami olyan igazán névtani-névtudományi kérdéssel előjönni. De nem hagyhatom bizonyítás nélkül, hogy Hajdú Mihály kollégánkat ugyanúgy becsülöm, mint a szűkebb szakterületéhez közelebb állók; nem is csak mint kutatót, hanem mint sokoldalú tudományszervezőt, nevelőt, s nem kevésbé mint sikeres periodika- és többszörös sorozatszerkesztőt. – Hogy tehát nevem szerepelhessen a tiszteletadók sorában, elmondom azt a névtani véletlenek sorozatából származó tréfámat, amelyet évtizedek országjárásai során szedegtettem össze és alakítottam ki.

Magamban így neveztem el ezt a sorozatot: "betűnév + -cs képletű helységnevek". Tudom persze: ez a megjelölés mélységesen tudománytalan és antietimologikus; játéknak azonban érdekes. – Kezdjük hát, és haladjunk ábécérendben! – Íme:

"Szabályos" példák: *Á-cs, B-cs, Cs-cs, D-cs, É-cs, H-cs, K-cs, N-cs,*
Ö-cs, P-cs, V-cs

"Érintkező" példák: *R-cs(i), T-cs(ő), Fécs, Szécs*

Meglétüket egyenként fedeztem fel magamnak, s a felhalmozódásnak egy bizonyos pontján sorba állítottam őket. Ellenőrzésül átnéztem most KISS LAJOS kiváló munkáját (FNESz.), ezzel is igazolva meglétüket s az elvben lehetséges többiek meglétét.

Hadd soroljam fel – immár rejtjelezés nélkül – a "szabályosokat": *Ács, Bécs, Csécs, Décs, Écs, Hács, Kács, Encs, Öcs, Pécs, Vécs*. S megjegyzem – a továbbiakra gondolva –: *Csécs* mellett van *Csécse* és *Vécs* mellett *Vécse* név is.

Érintkező példaként vettem fel az *Ercsi* és a *Técső* községneveket, minthogy ezekben a (komolyan aligha veendő) "betűnév + -cs" képlet után egy magánhangzó is

áll. Hogy az *Ercsi* -i-je némileg megtévesztő lehet, később (a melléknévi alakokat említve) látni fogjuk. A *Técső* -ő-je, Kiss LAJOS idézett műve szerint, egy régi magyar *Técs* személynévhez járult; a továbbiakban azonban fel kell majd tennem a kérdést: valóban csak személynévként élt-e az -ő nélküli forma. – Más oldalról érintkezik az alaptípussal a *Fécs* és *Szécs*: hangzásában közel áll a *Bécs*, *Csécs*, *Décs*, *Pécs*, *Vécs* sorhoz; de a "fé" meg a "szé" nem betűnév, a "szabálynak" megfelelő **Efcs* és **Eszcs* alak viszont nehezen képzelhető el. A típusukat képviselő *Encs* és *Ercs(i)* mássalhangzós magva ugyanis zöngés, tágabb nyílású, tehát hangzósabb is ezeknél, így bizvást szerepelhet szóvégi torlódás belső hangjaként, az *f* és az *sz* azonban aligha volna alkalmas erre.

Az *Ercsi* községnevén -i-je kapcsán rejtetten utaltam már a következő kérdésre: ezeknek -i képzős melléknévi származékaira. Hogy e képző – köznevesítő szerepben – bármelyikükhöz hozzákapcsolható, az nem kíván bizonyítást. Az viszont érdekes, hogy családnévként (legalábbis az egyre terjedelmesebb budapesti telefonkönyvben) nem mindegyiküknek találjuk meg az -i képzős alakját. Megvan a *Bécsi*, *Décsi*, *Écsi*, *Encsi*; megvan a *Csécsi* (s mellette *Csécsei*), ugyanígy a *Vécsi* (és a *Vécsei*). S ami korábban jelzett gyanúnkat erősíti: nemcsak *Técsei* családnév található, hanem *Técsi* is. – Az talán véletlen egybeesés, hogy a – feltehetően helységnévi alaptagú – *Öcsi* és *Pécsi* mellett van – aligha helységnévi eredetű – *Öcs*, illetőleg *Pécs* családnév; s hogy a telefonkönyvben nem bukkan elő az elvben lehetséges *Hácsi*; sem az *Ácsi* és *Kácsi*, bár van *Ács* és *Kács* családnév, gyaníthatóan függetlenül az azonos hangzású helységnevektől. És hiányzik a joggal várható *Ercsi* a családnévek sorából. Van viszont *Ercsei*; bár az ebből kikövetkeztethető s elvileg lehetséges **Ercse* (esetleg **Ercső*) községnevet nem találom.

Megismétlem: mindez csak játék. Nem is szántam többnek, mint baráti mosolynak, meleg kézszorításnak; feliratkozásnak a legjobbakat kívánók listájára.

DEME LÁSZLÓ

Nádasd – Nádaska

Helyneveink -d-féle képzőinek funkciójáról írt tanulmányt HAJDÚ MIHÁLY a Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára megjelent évkönyvben (161–72).

A tanulmány először sorra veszi több neves nyelvésznek, kutatónak a -d képző jelentéstörténete, jelentésfejlődése, funkciója kérdésében kialakított álláspontját. HAJDÚ MIHÁLY mindenekelőtt BÁRCZI GÉZA két írásából idéz: "legrégibb forrásainkban a -d inkább személynévből alakult helynevekben található" (Szók.² 155). "A képző szétfolyó ősi jelentésében világosan megkülönböztethető a kicsinyítő ... becéző tartalom ..., majd személynévképzőn át helynévképző vált belőle, de emellett régi a valamivel való ellátottság jelentése is, melyből helyneveink egy másik